

О. Й. Букрєєва, к.ф.н., доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІМЕННИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У НАУКОВИХ І ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ

Входження нашої країни до загальносвітового «глобального селища» висуває на передній план аналіз і облік різномовної інформації та документації, а сучасні програми міжнародного співробітництва та спільні наукові й технічні проекти вимагають не тільки взаємної обізнаності щодо основних напрямків наукових досліджень та технічних розробок, але й міжнародного узгодження національних нормативів, стандартів та технічних умов. З огляду на це процес перекладу таких документів передбачає розуміння перекладачем змісту повідомлень, які автор через нього передає реципієнтові. Часто в ролі перекладача виступає сам реципієнт (наприклад, коли переклад наукової статті здійснює аспірант або науковець). Отже, однакового значення набувають як процеси генерування тексту, так і його сприйняття.

Переклад іменних словосполучень (N+N) (IC), якими рясніють англomовні науково-технічні тексти, через відсутність в українській мові відповідної форми традиційно вважається доволі складним завданням, якому приділяли значну увагу автори практично всіх теоретичних та практичних посібників і підручників з перекладу науково-технічної літератури [1, 88-89; 2, 27; 3, 188-189; 4, 196; 5, 30- 31; 6], тощо. Ці IC, ядерним елементом котрих є іменник, становлять згорнуте речення. При цьому внутрішня структура залежностей в IC відображає структуру залежностей відповідного речення. Проблема полягає в тому, як цю структуру розпізнати, адже стягнення структури висловлення в IC, яке має вигляд спрощення конструкції та форми, призводить до її семантичного ускладнення, оскільки відсутні показники зв'язку між конкретними компонентами. Відповідно, основною проблемою при перекладі IC є встановлення структури та типу цього зв'язку.

Необхідною передумовою аналізу та розуміння IC в науковому чи технічному тексті є задана ситуацією визначеність об'єкта в мовленнєвому акті і для автора, і для реципієнта. При комунікації однією мовою, тим більше при комунікації носіїв мови в рамках однієї предметної галузі, одного професійного жаргону, можливість адекватного розпізнавання номінацій об'єктів підтримується спільним тезаурусом учасників, загальним культурним і професійним фоном та установкою.

Розгляньмо основні характеристики англійських IC. Тут базовими IC є двокомпонентні сполуки з іменником у функції ядра. Їх утворення в реальному тексті відбувається або шляхом об'єднання іменних груп та окремих лексичних одиниць для створення нової, більш складної

домінуючої конструкції, або стягненням багатокomпонентного словосполучення за рахунок імпліцитно виражених одиниць.

Формування багатокomпонентних ІС може реалізовуватися двома шляхами: чи як процес поступового ускладнення та уточнення номінації об'єкта з додаванням характеристик ядра, чи як процес послідовного згортання. Тут можна виділити кілька рівнів: а) перехід від складної іменної групи до простої за рахунок інверсії елементів; б) виключення дублювання компонентів у новому ІС; в) узгодження сем та виключення компонентів із семами, що дублюються.

Відповідно до цього можна виділити такі процеси формування іменних груп у тексті.

Поєднання двох двокомпонентних ІС, що призводить до появи: а) чотирикомпонентної ІС, структура якої залежить від компонентної структури груп, що об'єднуються, наприклад, якщо об'єднуються дві групи типу А+N (прикметник + іменник), то можливе вставлення означальної групи в позицію першого компонента, що визначає ядро, наприклад: *Indirect method + seismic analysis* → *indirect seismic analysis method* (непрямий метод сейсмічного аналізу), або *Adult learner + second language* → *adult second language learner* (дорослий, який вивчає іноземну мову); б) трикомпонентної ІС у випадку, коли один з елементів у двох вихідних груп збігається, наприклад: *Mental processing + processing operation* → *mental processing operation*. Установлення безпосереднього зв'язку між прикметником *mental* та (у даному випадку) іменником *processing* допускає переклад *операція ментального опрацювання*; в) трикомпонентної ІС у випадку, коли семантика одного з елементів підтримується у складі нової ІС семами інших компонентів словосполучення, наприклад, об'єднання ІС: *Communicative method + language learning* → *Communicative language learning* (комунікативний метод навчання мови), оскільки поняття *learning* передбачає сему *method*; г) трикомпонентної ІС у випадку, коли семантика одного з елементів передбачається у складі нової іменної групи за рахунок екстралінгвістичної інформації предметної галузі, наприклад, поєднання ІС: *Seismic stability + direct analysis* → *Seismic stability direct analysis*, котра у тексті згортається до трикомпонентного варіанта *Seismic direct analysis* (безпосередній аналіз сейсмічності); д) об'єднання декількох ІС, яке призводить до появи іменної групи, згорнутої за рахунок елементів, що збігаються. Наприклад, у тексті наявні двокомпонентні та трикомпонентні словосполучення: *Test battery* (набір тестів) та *Language aptitude test* (тест на виявлення здібності до мов). При їх об'єднанні спочатку утворюється складна іменна група: *Test battery of language aptitude tests*. Вона формально згортається до словосполучення *Language aptitude tests test battery*. Подальше його згортання відбувається поетапно. На першому етапі знімається слово *test*, що формально повторюється: *Language aptitude test battery*. Слово *battery* у відповідній предметній

галузі (методиці викладання іноземних мов) включає сему «тест», тому в тексті можливе згортання наступного рівня, що призводить до появи словосполучення: *Language aptitude battery*. Проте в перекладі зберігається вихідна структура: *набір тестів на виявлення здібностей до мов*. Аналогічна ситуація виникає при поєднанні таких трьох двокомпонентних словосполучень: *Mental processing + processing operation + processing space* → *mental processing operation space*. У реальному тексті отримуємо згорнуту ІС: *Mental processing space* (*простір операцій ментальної обробки*); е) поєднання двокомпонентної іменної групи з означенням, вираженим прикметником, різноманітними формами прислівника чи іменником. У цьому випадку може утворитися нова ІС, у якій приєднуване означення є означенням ядра, наприклад: *research co-ordination meetings + annual* → *annual research co-ordination meetings* (щорічні наради з координації дослідницьких робіт). Аналогічно, *Augmented transition network + cascaded* → *cascaded augmented transition network* (каскадна розширена мережа переходів). Можливі особливо складні ситуації, коли за використання простого на перший погляд означення, вираженого прикметником, «криється» складне поняття, що відповідає конкретній предметній галузі і потребує розпізнавання та тлумачення при перекладі, наприклад, поєднання іменної групи та прикметника *Research and Training Centre + nuclear* → *Nuclear Research and Training Centre*, що потребує такого розгорнутого перекладу: *Дослідницький та навчальний центр у галузі використання ядерної енергії*. Можливе утворення нової іменної групи, у якій приєднуване означення є означенням одного з компонентів ІС, наприклад: *Risk averse society (суспільство, яке боїться ризику) + seismic* → *seismic risk averse society (суспільство, яке боїться сейсмічного ризику)*. Наступним випадком є поєднання ядерного іменника з двокомпонентною іменною групою. Тут можливе утворення нової іменної групи за рахунок уточнення ситуації, наприклад: *Input + easy fix (спрощене кріплення)* → *easy fix input (установка спрощених кріплень)*. Далі в тексті: *Work + easy fix input* → *easy fix input work*, яке згортається до форми *easy fix work*, а переклад не змінюється: *установка спрощених кріплень*. За такого нарощування структури ІС зв'язки в іменній групі, яка виступає у функції першого означення ядра, залишаються незмінними, наприклад: *Analysis + ambient vibration (мікросейсмічні впливи)* → *Ambient vibration analysis (аналіз мікросейсмічного впливу)*.

Ще одним випадком є перехід від складної іменної групи до простої. Тут можливі різноманітні варіанти. Розгляньмо їх на прикладах: а) у тексті представлено прості двокомпонентні ІС типу *Learning style, cognitive style*, а також складна іменна група *cognitive distinction of learning style*. За рахунок згортання складної ІС у просту ІС відбувається вставка означального словосполучення *learning style* до структури базового іменного словосполучення *cognitive distinction* з утворенням

нової простої ІС: *Cognitive learning style distinctions*. Отримана внаслідок такого згортання іменна група здається багатозначною в тому сенсі, що в ній потенційно можливі зв'язки між компонентами *cognitive* та *style*, а також *learning* і *style*. Така багатозначність є характерною для ситуації, коли авторові тексту важливо підкреслити і зберегти складність потрактування, відмінності у стилі навчальної діяльності, які можуть визначатися стилями ментальної діяльності людини. Разом із цим пояснення, яке надається далі в тексті, веде до єдино можливого розуміння і перекладу цієї ІС як *відмінності когнітивного підходу до навчання*. Скажімо, у тексті представлено складну іменну групу, згортання якої відбувається за рахунок зняття елементів, що детально визначають ядро, наприклад, ІС *Hypothesis of second language learning as exposure to comprehensible input* (*гіпотеза про вивчення другої мови внаслідок отримання інформації, доступної для розуміння*) згортається до двокомпонентної ІС *input hypothesis* з відповідним перекладом.

Слід особливо відзначити, що в подібних ситуаціях згорнута іменна група може або передувати складній ІС у тексті, виступаючи у функції підзаголовка, розуміння якого визначається наступним текстом, або йти за нею, дозволяючи зробити текст більш компактним, водночас зберігаючи його зрозумілість для читача.

Характерним випадком згортання структур базових ІС є словосполучення з іменниками, до значення яких входить сема «теорія» (наприклад, *innativism, cognitivism, connectionism*), що виражаються на морфологічному рівні морфемами –sm, –ism, а також і сема «людина» *innativist, interactionalist, constructionist...*) з афіксами –ist та –st.

Формування ІС з такими словами в постпозиції до ядра, що має сему «думка/позиція» (наприклад, *view, position, opinion*), призводить до необхідності узгодження сем вихідного висловлення при їх відображенні у перекладі, наприклад, *interactionalist position* – *позиція прихильників теорії взаємозалежності, interactionalist theory* – *прихильник теорії взаємозалежності*.

Усе вищезазначене не є повним переліком теоретично можливих випадків формування ІС у тексті та можливостей їх перекладу, проте формує уявлення про складність цього рівня перекладу і про залежність якості перекладу від рішень, прийнятих на цьому рівні.

При перекладі термінології можуть виникнути проблеми як з перекладом компонентів складного терміна, так і з розпізнаванням його структури. Ще однією серйозною проблемою, пов'язаною з перекладом ІС, є сфера лексичної семантики; ця проблема полягає в необхідності розпізнавання окремих лексичних одиниць у комбінаториці, у структурі словосполучення. Частково ця ситуація на практиці вирішується за рахунок створення спеціальних словників, автоматизованих чи звичайних паперових. Однак завданням підвищеної складності є переклад ІС, значення яких залежить від контексту. Так, наприклад, в

англійській мові відсутність морфологічних показників роду, числа та відмінка для елементів ІС, котрі могли б показати структуру залежності між компонентами ІС, унеможлиблює встановлення «голови» для прикметника чи набору прикметників у препозиції до ланцюжка іменників. У таких випадках можна спиратися на два типи інформації і, відповідно, на два підходи: на обізнаність у конкретній предметній галузі. Людина робить це, спираючись на власний тезаурус та інформацію, отриману з аналізу всього тексту. Цей підхід видається більш формальним, оскільки ґрунтується на формальних показниках намірів автора, що відображаються у структурі тексту та у складі різноманітних ІС з однаковими складниками.

Дослідження структури тексту з точки зору складу ІС у різних галузях науки та техніки (медицина, сейсмоізоляція, космічні засоби, будівництво електростанцій) показують, що структура залежностей в ІС з трьома та більше компонентами може бути встановлена з аналізу найближчого контексту: двокомпонентні ІС показуватимуть точні зв'язки, релевантні для цього конкретного тексту. При встановленні конкретного перекладу головних складників складного терміна застосування останнього підходу дає можливість правильно розпізнати структуру терміна і використовувати цю ситуацію як ключ для діагностики структури, оскільки опора на систему зв'язків предметної галузі не завжди доступна перекладачеві.

Література

1. Зильберман Л.И. Лингвистика текста и обучение чтению английской научной литературы/ Лариса Исаевна Зильберман – М.: Наука, 1988. -156 с.
2. Калюжная В. В. English Opens many Doors. Английский научный текст: Понимание. Интерпретация. Перевод. – Учебное пособие по английскому языку./ В. В. Калюжная, Е. И. Букреева – К: 2004.- 183 с.
3. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Частина I./ В'ячеслав Іванович Карабан – К.: Політична думка, 1997.- 300 с.
4. Львовская З.Д. Роль экстралингвистических актуализаторов смысла в обучении интерпретации научного текста // Язык и стиль научного изложения./ З. Д. Львовская– М.: Наука, 1983.- 280 с.
5. Шадрова В.М. Семантика компонентов и их отношения в бинарных терминологических сочетаниях (на материале английского языка)// В помощь преподавателям иностранных языков./ В.М. Шадрова – Новосибирск: Наука, 1980.-159.
6. Шахова Н. И. Learn to Read Science. Курс английского языка для аспирантов /Нинель Ивановна Шахова – М.: Наука, 1980 -294.

The article deals with some aspects of formation and translation into Ukrainian of N+N constructions in English scientific texts.

Key words: N+N construction, technical translation, Anglo-Ukrainian correlations

В статье рассматриваются некоторые аспекты формирования и перевода на украинский язык именных словосочетаний в англоязычных научных и технических текстах.

Ключевые слова: именное словосочетание; перевод научных и технических текстов; англо-украинские корреляции.